

Christoph David Anton Martini

Persequvtiones Christianorvm Svb Imperatoribvs Romanis, Causae Earvm Et Effectvs

Commentatio I. : Sacra Iesv Christi Natalitia Pie Celebranda Indicit

Rostochii: Litteris Adlerianis, MDCCCII.

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1005148007>

Band (Druck) Freier  Zugang





J. 512.

1802. Weihn.

~~M. 1256. 431. b.~~

Wachn. 1802

SACRA
IESV CHRISTI
NATALITIA

PIE CELEBRANDA

INDICIT

D. CHR. DAV. ANT. MARTINI

SERENISS. DVCI REGN. A CONSILIIIS CONSISTORII,

THEOL. PROF. PVBL. ORD.

ACADEMIAE H. T. RECTOR.

*PERSECVTIONES CHRISTIANORVM SVB
IMPERATORIBVS ROMANIS, CAVSAE EARVM
ET EFFECTVS. COMMENTATIO I.*

ROSTOCHII,
LITTERIS ADLERIANIS.
MDCCCLII.

h. 1256. 431. 6

82094

IESV CHRISTI

WITTE

1777



D. C. F. DAN

ERSTEN THEILS

1777

Ναφε και μεμνδο' απιπτειν, αρθρα ταυτα
των φρενων.

EPICHRMVS.

Historiae ecclesiasticae uniuersae licet hoc tanquam sorte aliqua datum fuerit, ut fabulis et commentis omnis generis mirum in modum contaminaretur, vix tamen ulla alia eius pars pestilenti hac lae magis infecta est et commaculata, quam ea, quae persecutiones Christianorum sub imperatoribus Romanis ante Constantinum, martyrumque historiam tractat, qui in iis variis suppliciorum generibus affecti esse feruntur. Non magno acumine opus esse videtur ad intelligendum, qui factum sit, ut haec potissimum historiae Christianae pars tot somniis, huius et deliramentis involueretur. Una et praecipua eius rei ratio quaerenda est omnino in summa illa et incredibili admiratione et veneratione, qua martyres inde a primis rei christianae temporibus habebantur. Itaque illi ipsi, qui rebus gestis interfuerant, cum memoriae eas mandarent, si vel maxime a mendacii improbitate essent alieni, fieri tamen aliter vix potuit, quam ut ab animo

commotiore, martyrum admiratione perculso, gravissimo contra in vexationum auctores odio exacerbato, colorem oratio traheret, ut, quae evenerant, plus iusto augerent, veritatemque rhetoricis pigmentis infucarent. Accedebat, qui omnium animos occupaverat, mirabilium historiarum amor, quodque in eiusmodi rebus tradendis non tam hoc iis propositum esset, ut rem gestam accurate exponerent, quam potius, ut animi sui sensus explicarent, audientium et legentium phantasiam accenderent, eosque in stuporem et admirationem raptos martyrii amore et reverentia imbuerent. Jam qui tales auctores sequuti perfectionum acerbitatem, martyrumque in cruciatibus perferendis constantiam et virtutem literis consignabant, cum de fuco oratorio detrahendo nil quicquam cogitarent, sed quae concitatore spiritu et audaciore oratione dicta et scripta erant, ea tanquam ad rerum veritatem accurate exposita acciperent, facile res eo adducta est, ut falsa veris immiscerent, saepiusque phantasiae ludibria pro rebus gestis et eventis venditarent¹⁾. Praeterea cum multorum martyrum non nisi nomina servata essent, nec quicquam amplius

¹⁾ Exemplo esse potest epistola de Martyrio Polycarpi, quae sub ecclesiae Smyrnenensis nomine circumfertur. V. *Corelerii* patres Apostol. Vol. II. P. I. p. 195-204. ed. Cler. Portentis et prodigiis ita impleta est haec epistola, ut spuria et subdititia et proseriore fetu habenda videri possit. Sed plane assentior Ven. *Henke*, qui in diss. de figurato dicendi genere, fonte multarum in historia Christ. fabularum (opuscul. p. 233.) eam primitivae antiquitati non abiudicandam, mirificamque hanc narrationem non ex consilio quodam fictam, sed potius e declamatiuncula quadam in laudem Polycarpi conscripta repetitam, sive ad rhetoricantis alicuius homiletiae modum compositam esse defendit.

amplius de iis constaret, vel quod acta eorum literis non perscripta essent, vel quod temporum iniuria intercidissent, seriores scriptores, cum laudes eorum non silentio transmittendas putarent, obscuram et incertam famam sequebantur, seu fingendi libidini indulgebant, de vero exacte tradendo parum illi solliciti, gratiae popularium aucupandae, ingenique ostentandi studiosiores²⁾. Maior quoque fingendi licentia grassata est, ex quo reliquiarum cultus foedissima superstitione in ecclesiam irrepsit, martyresque, divino prope honore habiti, urbium, provinciarum, regionum dii quasi tutelares haberi coeperunt. Ex eo enim tempore, ut superstitioni nova alimenta suppeditarent, multi, e monachorum praesertim familiis, otio suo abutebantur, ut quorum martyrum nulla in probatae fidei monumentis exstaret

²⁾ E sexcentis exemplis, quae adducere possem, unum apponere liceat. In Apocalypsi II, 14. memoratur *Antipas* martyr, apud Pergameno religionis christianae causa supplicio affectus. De rei veritate nemo facile dubitabit, cum Apocalypseos auctor, quisquis ille fuerit, errare nec potuerit, nec voluerit, ne suam ipse auctoritatem infringeret. Videtur martyrium *Antipae* ad Domitiani tempora referendum, sub quo populi forte furore occisus est. Jam praeter istum locum nulla eius in antiquo quodam scriptore mentio iniicitur. Simpliciter *Antipam* tamquam martyrem fidelissimum ex l. c. Apocal. laudat Tertullian. Scorp. c. 12. Ne *Arethas* quidem Caesariensis, cuius commentarium habemus in Apocal. ulterius quid de eo commemorat. At lege mihi quae de *Antipa* circumferuntur Acta. Invenies, quomodo a populo comprehensus, praesidi deinde oblatus, ab hoc ex Romanarum legum praescripto damnatus, hinc ad Dianae templum raptus, in bovem aeneum igne candentem iniectus et exstus fuerit. Quis non videt, haec omnia lascivientis ingenii commenta esse, omni fide historica destituta?

exstaret memoria, eorumdem tamen ex fictitiis somniis et revelationibus historiam comminiscerentur. Itaque martyrologia Hieronymi, Bedae, Adonis, Usuardi, multo magis etiam seriorum scriptorum graecorum menologia, martyrumque acta pleraque anilibus narratiunculis, monstris et portentis repleta sunt, non solum nulla auctoritate suffultis, sed etiam maximam partem ita comparatis, ut ipsarum rerum, quae traduntur, natura ad fidem eorum evertendam sufficere videatur. Adde, quod inter ipsos scriptores Christianos, qui quatuor prioribus saeculis vixerunt, non pauci sint negligentiores, qui, quae aliunde accepta habebant, nulla cum cura et fide repetunt, mutant, variant, exornant, aliorumque sententias male narrando depravant. His tamen seriores scriptores, praepostera eorum admiratione abrepti, fidem plenissimam adhibere nulli dubitabant. Sic factum est, ut multa antiquitatis auctoritate niti videantur, quae, si recte rem aestimes, ab unius hominis seu stupore et inscientia, seu levitate, credulitate, temeritate profecta sunt³⁾.

Quae hactenus disputavimus satis demonstrant, quicumque historiam persecutionum hoc nomine dignam perscribere velint, ante omnia iudicium subactum criticamque subtilitatem iis esse adhibendam, quo vera et genuina a spuris et subdititiis, certa et explorata a falsis et dubiis secernantur. Qua quidem subtilitate critica cum destituti essent

³⁾ Sic inepta fabula de Johanne apostolo a Domitiano in fervens oleum iniecto, unde salvus et incolumis evaserit, unicum auctorem habet Tertullianum, qui sua credulitate sibi imponi passus est (de praescript. c. 36.), quae tamen, exornata etiam ab Hieronymo, qui e ferventis olei dolio puriorem et vegetiorem affirmat exiisse Johannem, quam intraverit, (adv. Jovin. l. 1. T. IV. P. 2. p. 169. Ben.) per multorum saeculorum decursum pro re vere gesta accepta est.

essent, qui inde a Centuriatoribus Magdeburgensibus per aliquot saecula fere historiam ecclesiasticam conderent et conscriberent, mirandum non est, quod nubeculas illas, ex superiorum saeculorum barbarie rerum veritati obductas non prorsus dispellerent, et in persecutionibus, quibus res Christiana turbata et afflicta est, enarrandis, multa retinerent, quae vanis commentis et anilibus narratiunculis potius, quam rebus vere gestis accensenda videntur. Scriptores quidem Pontificii, quod facile intelligitur, causas proprias etiam habebant et peculiare, cur persuasiones de persecutionum multitudine et crudelitate, martyrumque immensa copia, quas ipsa antiquitas multorumque saeculorum decursus conservasse videbatur, non deserendas esse putarent. Itaque *Baronii* Cardinalis Annales hac quoque in parte multis magnisque vitiis laborare videas. Sed Protestantium quoque longe plurimi satis diu opinionum temere captarum ludibria sequi malebant, quam rerum traditarum fidem fundumque explorare. Constat quanto plausu a nostratibus exceptus fuerit *CHRISTIANI KORHOLTI* liber *de persecutionibus ecclesiae primaevae sub imperatoribus ethnicis*⁴⁾; in quo tamen lectionis quidem copiam et varietatem facile agnoscas, acumen criticum vero prorsus desideres. Itaque de ea quaestione, quae in scriptoribus antiquis, quos in testimonium citas, primo loco agitanda est, quos illi secuti sint auctores, aut unde sua petierint, qua fide, quo iudicio, de hac inquam quaestione ne cogitasse quidem videtur. Taceo reliquos naevos, quod saepius immiscet, quae a consilio aliena sunt, aut in minutis haeret liberali industria indignis. Nihilominus tanta Kortholti diu fuit auctoritas, ut hunc maxime sequerentur, qui in eodem argumento

trac-

*) Secunda libri editio priore multum auctior prodiit Kiloni
MDCLXXXIX,

tractando desudabant. Exortus est tandem HENRICUS DODWELLUS, immortalis memoriae vir, qui princeps opiniones vulgares de persecutionum per tria saecula diuturnitate, martyrumque immensa multitudine, longo usu illas confirmatas, falsissimas tamen, convellere conatus, in dissertationibus *de paucitate martyrum et de primorum martyrum insigni fortitudine eiusque causis* critici acuminis et praeclarae eruditionis eximiam copiam exhibuit 5). Licet enim hoc argumentum non exhaustum videri possit, multa quoque aliis reliquerit perficienda, expolienda, emendanda, manet illi tamen laus sua integra et illibata, quod ad saniozem et rectiozem huius argumenti cognoscendi et tractandi rationem facem praetulerit. Quamquam enim assertiones eius ipsa novitate sua non paucos vehementer offendebant, partium studio opinionumque praeconceptarum levitate in transversum abreptos, id tamen assequutus est vir sagacissimus, ut

5) existant inter dissertationes Cyprianicas n. XI, XII. Primo prodierunt Oxon. 1684. adiectae sunt deinde operum Cypriani editioni a *Joh. Fell* curatae Amst. 1700. Subiunctae etiam sunt ed. Oxoniensi Bremae repetitae 1690. — Contra *Dodwellum* data opera disputarunt *Theod. Ruinart* in praefat. ad Acta martyrum sincera; *Ant. Pagi* in critica Baron, ad a. 64. ad a. 90 et fere ad singulos annos, quibus persecutiones adversus Christianos excitatae commemorantur, *Mabillon* in itiner. Ital. p. 113. *Ausaldi* de inopia veterum monumentorum pro copia martyrum dignoscenda. Mediol. 1740. 4. et de Martyribus sine sanguine adversus *Dodwellum* ib. 1745. *Ant. Sandinus* in dissert. historicis ad vitas pontificum Roman. Ferrar. 1771. 8. diss. VIII. — *Dodwelli* vestigia legit *Edw. Gibbon*, politissimus scriptor, in the history of the Decline and Fall of the Roman Empire ch. XVI. Vol. II. p. 314. ed. Basil. Adde eiusd. vindication of some Passages in the XV. and, XVI. ch. of his history.

temporis progressu multi, ad rei summam quod attinet, in sententiam eius concedere non dubitent. Omnino vero, si a paucis discesseris, quos aut antiquitatis amor occoecat, aut superstitio debilitat, omnes eruditi, ex ipsis quoque Pontificiis, ex eo inde tempore multas fabulas temere creditas abiicere et de toto hoc argumento paulo rectius sentire coeperunt. Nostra praesertim aetate, ex quo antiquitatis omnis notitia ad severiores rationes est revocata, historiarumque critice subtilior locum suum in literarum studiis occupavit, in hoc quoque rerum genere multa accuratius esse constituta, quis est qui ignoret? Omnem vero hanc causam ita absolvisse virorum doctorum subtilitatem ac diligentiam, ut nihil prorsus aliorum curis relictum sit, pronunciare non ausim. Quin potius persuasum mihi habeo, si quis universum hoc argumentum de rei Christianae sub imperatoribus Romanis ethnicis statu et conditione externa denuo ex critices severitate excutere aggressus fuerit, idemque rerum Romanarum accurata notitia imbutus in istorum temporum opiniones, sensus et mores se insinuare didicerit, multa adhuc melius constitui, aut luculentius declarari, causas praecipue et rationes vexationum, quibus Christiani exagitati sunt, pro temporis ratione varioque principum, qui rei Romanae praefuerunt, ingenio varias et diversas in clariore luce collocari posse⁶⁾, ut adeo opera in hoc argumento rite explicando posita fructu et utilitate sua non caritura esse videatur.

Non

⁶⁾ Late hunc locum tractavit C. G. F. *Walch* in comm. de persecutionum Christianorum Romanarum causis non solum politicis sed etiam religiosis (nov. commentar. societ. scient. Goett. hist. et philol. cl. T. II, p. 1-39.); et de Romanorum in tolerandis diversis religionibus disciplina publica (ib. T. III, p. 1-33.) Virum tamen

B. doc-

Non animus mihi est, nec esse potest, proclusionibus aliquot, quibus sacra Christianorum solemnia more et lege indicenda sunt, argumentum exhaurire, quod huiusmodi libellorum angustiis sese concludi haud patitur, sed ut pro dignitate et gravitate sua explicetur, libri molem sibi postulat. Praeterea nec tantum otii mihi nunc datum est, quantum ad illud retractandum satis esse videatur, muneris officiique curis undique assilientibus. Itaque summa tantum nobilissimi argu-

doctissimum non omni ex parte mihi satisfecisse fateor. Vt verbo moncam, temporum rationes accuratius mihi distinguendae videntur. Neque enim, quae plura saecula ante Christum, alio rerum statu et conditione, in rebus ad religiones pertinentibus latae sunt leges, eadem etiam superioribus aetatibus sine discrimine vim suam adhuc obstinuisse putandae sunt. Vt enim in aliis partibus, ita et hic antiqui temporis austeritatem, humanitatis et mansuetudinis studiis magis excultis, mollitam, et a pristina severitate remissum esse, dubitari non potest. — Conferantur praeterea praeter *Gibbon* l. I. *Bynkershoek* de cultu religionis peregrinae apud vet. Romanos, in opuscul. L. B. 1743. n. IV. p. 233-297. praesertim p. 252. sqq. *Semler* de antiquo Christian. statu T. I. p. 44. 62. *Papsr* de ipsorum Christianorum culpa in vexationibus motis a Romanis. Erlang. 1789. *Herderi* Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit T. IV. p. 128. *G. Melmorz* in l. cui titulum fecit: the translator of Pliny's letters vindicated from the objections of *Jac. Bryant.* 1794. et *Hegewisch*, vir doctissimus et acutissimus, quem honoris causa nomino, in l. Ueber die für die Menschheit glücklichste Epoche in der Römischen Geschichte p. 171. sqq. Quae quidem scripta si inter se contuleris, mirum quantum vel doctissimos viros in hac causa in diversa abire intelliges, aliis Romanorum in tolerandis religionibus peregrinis aequitatem summis laudibus efferentibus, aliis eandem iis tantum non abiudicantibus.

argumenti capita paucis delibabo, rem omnem vero per aliquot sectiones ita distribuam, ut primo loco *persecutiones publicas, quibus Christiani afflicti esse feruntur*, breviter strictimque persequar, tum in *causas earum* paulo subtilius inquiram, tandem *earum effectus* edisseram.

Sectio prima.

PERSECVTIONES CHRISTIANORVM QVAE
ET QVALES FVERINT?

Ad denarium numerum referuntur vulgo persecutiones Christianorum graviores, imperatorum edictis decretae et per universum orbem Romanum pertinentes. Quae quidem computandi ratio licet satis illa antiqua, quippe iam quinto saeculo p. C. usurpata, tantum abest, ut fundum historicum sibi substructum habeat, ut potius levissimis opinionibus et tantum non ineptis innitatur. Potissima enim causa, quod satis nunc constat, qua inducti sunt homines, ut hanc rationem inirent, posita est in Apocalypseos loco quodam, prave intellecto. Nimirum cum c. XVII, 1-14. belluae mysticae decem cornua commemorata viderent, ad decem imperatores Romanos et ad vexationes Christianorum ab iis commotas ea referenda esse putabant, satis quidem absurde, quod Poetae phantasmata ad rerum gestarum veritatem exigent. Nec melius rem instituerunt alii, qui decem plagas, quae in Exodo Aegyptiis olim illatae esse traduntur, ad persecutiones Christianorum accommodandas

7) Vid. Augustin. de civit. dei XVIII, 52. opp. T. VII. p. 404. 405.
Bened. qui tamen ipse hanc rationem convellit. — Orosius
quidem, cum bene sentiret, Aegyptios ex hac ratione satis inficete
sustinere personam Christianorum, aliter rem inflexit *Decem*
Isra-

dandas esse censebant 7). Utut vero omnis haec numerandi ratio a perversa locorum aliquot sacrarum scripturarum acceptione profecta sit, quo magis tamen, quid in vulgaribus opinionibus repudiandum sit, in oculos incurrat, decem istas, quae vulgo censentur, persecuciones percurram, quo facto luculentius et maiori cum fructu veram rerum faciem et conditionem sub unum conspectum ponere licebit.

Princeps itaque NERO Christianos per orbem Romanum dispersos crudelissima persecutione vexasse fertur. Et illud quidem dubio vacat, gravissimorum quippe testium auctoritate munitur, contra Christianos Romae degentes dira acerbitate et belluina feritate ab immani tyranno saevitum esse. Horrendum enim incendium, quo magna urbis pars consumta est, cum ipse, e communi certe opinione, excitasset, quo ex destructa urbe splendidiorem conderet, magnificentiae, praesertim in aedificando studioissimus 8), ut rei invidiam a se averteret, culpam in Christianos contulit, multosque

Israelitarum contradictiones adversus Mosen *decem* imperatorum Rom. edicta adversus Christianos; *decem* plagas autem Aegyptiorum *decem* calamitates Romanorum, quae vexationes Christianorum e vestigio consequutae sint, repraesentasse statuens. Vid. Ei. histor. adv. Paganos VII. 27. p. 533. ed. Haverc. Quod miror non observatum esse *Moshemio* in commentar. de rebus Christ. p. 99.

8) Tacitus Annal. XV, 40. videbatur Nero condendae urbis novae et cognomento suo appellandae gloriam quaerere. Sueton Ner. c. 38. Quasi offensus deformitate veterum aedificiorum et angustiis flexurisque vicorum incendit urbem. cf. Dio Cassius I, LXII. c. 16-18. T. II. p. 1014. sq. cum notis Reimari. — Vulgo ut ardentis Troiae speciem velut per ludicrum exprimeret Romam Nero incendisse fertur. Sed, ut bene Reimarus, vulgus de malis principibus etiam ultra humanae malitiae modum suspicatur.

quaesitissimis suppliciis affecit⁹⁾). Sed duo sunt, quae in opinione vulgari reprehendenda occurrunt. *Alterum*, quod hanc persecutionem omnes imperii Romani provincias pervasisse sumunt, *alterum*, quod doctrinam religiosam Christianorum huic calamitati occasionem et causam praebuisse volunt. Ad prius quod attinet, nullo idoneo teste probari potest, vexationem Nerorianam urbis fines egressam esse. Nihil habet Tacitus, gravissimus auctor, e quo tale quid colligi possit; nihil Suetonius. Ipse adeo Tertullianus, qui quidem tantum abest, ut eiusmodi facinorum atrocitatem dicendo imminuat atque extenuet, ut potius eam intendere atque augere soleat, persecutionem Neronianam

⁹⁾ Locus classicus et primarius est apud Tacitum Ann. XV. 44. Abolendo rumori (Sc. iussi incendii. cf. c. 38. sq.) Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos, vulgus *Christianos* appellabat. — Primo correpti qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio generis humani convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi; aut flammandi, atque ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur. — Vnde quamquam adversus fontes, et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur. Adde Sueton. Ner. 16. Afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae. Scriptores Christiani, qui de hac persecutione exponunt, Tertull. Apol. c. 5. c. 21. Euseb in Chron. p. 206. ed. Scal. Histor. Eccles. II. 25. Lactant. de mortib. persecut. c. 2. Sulpit. Sev. c. 28. 29. Oros. VII, 7. p. 472. 473. ed. Hav. eadem fere repetunt. Quae praeterea habent, vel e fama obscura vel e conjectura petita sunt. Ipsa narratio de Paulo et Petro hac persecutione absumtis non nisi traditione inicitur.

ad Christianos Romae degentes revocat ¹⁰⁾. Accedit quod crimen incensae urbis non nisi Christianis Romae versantibus ulla cum specie intentari poterat. Laudantur quidem in contrariam partem testimonia *Lactantii*, *Sulpitii Severi* et *Orosii* ¹¹⁾. Enimvero putabimusne, horum scriptorum seriorum, quorum negligentia partim, partim tumor et abundantia vel sexcentis exemplis probari potest, ariolationes habere vim auctoritatis ac fidei historicae certae et exploratae?

Egregium quidem opinionis vulgaris praesidium omni exceptione maius in Tertulliano invenisse sibi visus est *Moshemius* ¹²⁾ ita fere rationes subducens: Tertullianus in Apologetico magistratibus, qui inhumanitati suae et acerbitati in Christianos legum auctoritatem praetexebant, inter alia respondet: leges illas, ad quas provocarent, *rogatas*

¹⁰⁾ Apolog. c. 5. T. V. p. 16, ed. *Semler*. consulite commentarios vestros: illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romae orientem, Caesariano gladio ferocisse. c. 21. p. 60. Discipuli (Christi) — Romae — per Neronis saevitiam sanguinem Christianorum seminaverunt.

¹¹⁾ *Lactant.* l. c. 1375. ed. *Büneman*. Nero — cum animadverteret, non modo Romae sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, et ad religionem veram — transire — prosiluit ad excidendum coeleste templum, delendamque iustitiam. *Sulpit. Sev.* II, 28. — Hic primus Christianorum nomen tollere aggressus est. — c. 29. — Post etiam datis legibus religio vetabatur, palamque edictis propositis, Christianum esse non licebat. *Oros.* VII. 7. Nero — Christianos — per omnes provincias pari persecutione excruciarı imperat, ipsumque nomen extirpare conatus &c.

¹²⁾ *Commentar. de rebus Christ. ante Constantin.* M. p. 109, 110. — Locus Tertulliani laudatus exstat in *Apolog.* c. 4. 5.

rogatas esse ab imperatoribus ob crudelitatem, impietatem et amenitiam detestandis, a Nerone scilicet et Domitiano. Certum itaque esse, Neronem aequae ac Domitianum edicta contra Christianos proposuisse. Quo concessio illud etiam necessario concedi debere, vim eorum ad omnes provincias dimanasse. Sed ullam firmitatem satis idoneam huic argumento inesse dubitamus. Fac Tertullianum ita statuisse, equidem huic assertioni non maiorem fidem tribuendam esse putarem ac alteri illi, quam eodem loco adfert: Tiberium imperatorem divinitati Christi tantopere fuisse, ut inter publica populi Romani numina eum cooptasset, nisi huic consilio Senatus obstitisset. Praeterquam enim quod saepissime Tertullianus ex fama obscura et incerta pendet, sententia illa, ex qua Neronis et Domitiani edicta in Christianos Tertulliani adhuc tempore valuisse putantur, vel propterea locum habere non potest, quod Acta eorum a Senatu rescissa esse constat ¹³⁾. Nulla certe eiusmodi edicta exstiterunt Plinii Secundi aetate, quod ex epistola eius notissima ¹⁴⁾ apparet. Mihi tamen, ut dicam quod sentiam, Tertulliani locus, quo in suam rem usus est *Moshemius*, in alium sensum interpretandus esse videtur. Romani nimirum, licet in tolerandis religionibus quibuscunque acquissimi essent, et unumquemque religionem privatam, quam vellet, amplecti permitterent, religionem tamen publicam, quae caerimoniis maxime et ritibus solvebatur, quoniam summa eius erat cum reipublicae forma necessitudo et coniunctio, labefactari et everti, populumque ab ea abstrahi nolebant. Jam cum hanc ipsam religionem tanquam superstitiosam et impiam Christiani impugnarent, aliosque ad assensum persuasionemque opinionum, quas ipsi fovebant,

quovis

¹³⁾ cf. Sueton. Neron. c. 49. Domit. c. 23.

¹⁴⁾ X, 97.

quovis modo pertrahere studerent, quicumque magistratus iniqua in Christianos essent voluntate, legum auctoritatem quodammodo obtendere poterant tanquam causam, cur iis non parcendum existimarent. Itaque non de edictis quibusdam specialibus, contra Christianos propositis sermo iis erat, sed de legibus, quae publicam religionem sartam tectamque vellent. Quibus quidem respondet Tertullianus, eiusmodi legum, quae per se iniustae essent, nullam rationem habuisse principes probos et humanos, sed improbos tantum et iniquos, Neronem puta et Domitianum. *Quales, ait, leges istae, quas adversus nos soli exequuntur impii, iniusti, turpes, vani, dementes et s. p.*¹⁵⁾ Ita mihi quidem hic locus expediendus videtur, in quo aequo animo feram si aliis alia omnia placere video.

Sunt denique, qui ad tuendam opinionem vulgarem de persecutione Neroriana ad omnes provincias pertinente ad inscriptionem provocant, Pisvergae in Hispania repertam, in qua celebretur Nero ob provinciam latronibus, et his, qui novam generi humano superstitionem inculcarent, purgatam. Superstitionis novae appellatione, aiunt, religionem Christianam intelligendam esse, propter loca Taciti et Suetonii notissima¹⁶⁾ dubitari non posse. Itaque, ut Pagi verbis utar, ex illa inscriptione deducendum esse, non tantum in Hispania eiusmodi de Christiana religione prostrata erecta trophaea, sed et in aliis provinciis similiter factitatum esse. Enimvero inscriptio illa merum commentum est, nulla attentione dignum. Praeterquam enim

¹⁵⁾ l. c. cap. 5. p. 17. Quod ait *Moshemius* l. c. p. 110. *leges exequistylo Tertulliani idem esse quod ferre, sancire leges*, gratis sumitur, nec ullo alio loco comprobari potest. Cactererum pro *exequuntur* alii codices habent *exercent*, sensu eodem.

¹⁶⁾ Tac. Ann. XV, 44. Sueton. Ner. c. 16.

enim, quod praeter Cyriacum Anconitanum, qui primus eam protulit, hominem obscurum et fallacem, nemo eam oculis usurpavit, quominus pro vera et genuina haberi possit, illud etiam obstat, quod per certa historiae documenta illa aetate Christianismus nondum per Hispaniam propagatus existimari possit, nisi quis fabulas de ecclesia Hispaniensi a Paulo et Jacobo maiore fundata, iam satis illas explosas, amplecti velit ¹⁷⁾.

Alterum, quod in opinione vulgari vituperandum esse diximus, hoc erat, quod propter ipsam religionem Christiani a Nerone vexati et afflicti esse putantur. Quodsi Tacitum audimus, nulla doctrinae eorum religiosae ratione habita, ob solum incensae urbis crimen, falso iis impactum, contra eos saeviit immanis tyrannus, vile nimirum damnatum ratus, si interiissent, quin etiam populi favorem sibi se conciliaturum esse sperans, si hominibus, qui tanquam superstitione externa infecti et generis humani hostes traducebantur, urbem purgaret. Scriptores quidem Christiani Nerone[m] superstitionis patriae et avitae amore inductum de religione Christiana delenda et

ex-

¹⁷⁾ exstat famosa inscriptio apud *Gruterum* Inscript. p. CCXXXVIII. 9; et apud *Baronium* ad a. c. 69. n. XLVI. ed. sec. Eandem defendit *Pagi* crit. ad a. 64. n. IV. qui etiam in hoc fallitur, quod eam adhuc in Hispania ante omnium oculos positam esse contendit. Exstat pro eadem tuenda *Jmman. Walchii* dissert. marmor Hispan. illustratum et vindicatum. Jen. 1750. — De genuina eius auctoritate dubitaverat iam *Scaliger* de emendat. tempor. l. i. p. 471. Ipse *Ferrera* in *Histor. Hispan.* T. I. p. 357. vers. germ. quid de ea statueret, non obscure declaravit. Itaque mirati sumus, nuper admodum *F. E. Gierig* V. C. in ed. *Epp. Plinii* T. II. p. 504. ficticiae huius inscriptionis testimonio usum esse.

exstirpanda cogitasse ferunt. Sed in hoc non idoneos testes eos sequutos esse, sed suum tantum iudicium, quod quidem in unoquoque scriptore a rebus in facto positis diligenter discernendum est, expromsisse, facile apparet.

Caeterum persecutio Neroniana incidit in annum c. LXV. Sumunt fere omnes, usque ad a. LXVIII. quo mortem sibi conscivit Nero, illam protractam esse. Qua de re cum nihil accurate definiant scriptores antiqui, iam aliquod tempus ante mortem eius deferuisse videri possit. In alterutram partem statuendi causas iustas mihi quidem haud suppetere fateor, licet in posteriorem sententiam proniorem me sentiam.

Postquam per triginta fere annos publica pace gravisi erant Christiani, DOMITIANVS inde ab a. C. xcv. ¹⁸⁾ novam calamitatem iis intulisse fertur. Quodsi scriptores Christianos complures, seriores praesertim, audias, gravissima fuit haec vexatio totum orbem Romanum

per-

¹⁸⁾ Temporis notatio certa est tum ex *Dione Cassio* LXVII. 14. T. II. p. 1112. tum ex *Eusebio* H. E. III, 18. p. 109. ed. Read. qui quidem *Bruttium* historicum sequutus est, de quo nihil certi constat. Coniiciunt viri docti, intelligendum esse *Bruttium* Praesentem, qui cum imper. Antonino consul fuit, aut saltem gentilem eius. *V. Scaliger* animadv. *Euseb.* p. 204. *Vossius* de histor. graec. I. III. p. 164. 165. opp. T. IV. — Errasse *Baronium*, dum persecutionem Domitiani iam a. c. 90. initium sumsisse putat, praecclare docuit *Pagi* ad a. 90. n. V. Ipse tamen dum a. 93. eam inchoatam, a. 95. autem magis explicatam sumit, magis coniecturam quam vera rerum vestigia sequutus est. Nec magis probandus est *Natalis Alexander*, qui a. 92. initio eius assignat, *Hist. Eccl.* T. III. p. m. 31.

pervagata ¹⁹⁾). Subtiliore tamen examine instituto facile intelligas, non solum perbreve illam, sed etiam parum cruentam fuisse. Quid rei narratae veri insit, ut melius perspiciatur, hanc rationem sequar, ut a certis et exploratis ad ea quae incerta videri possint pergami. Certum videtur a Domitiano in insulam Patmum relegatum esse Johannem apostolum. Licet enim a nullo scriptore coaevo hoc proditum sit, tam constans tamen ea in re est veteris ecclesiae traditio ²⁰⁾, ut, cum nihil habeat, quod ipsa natura sua cum veritate pugnet, a iusto et aequo iudice fides ei haud deroganda esse videatur.

C 2

Constat

¹⁹⁾ Sic v. c. *Orosius* VII. 10. p. 483. Per annos quindecim ad hoc paulatim per omnes scelerum gradus crevit, ut confirmatissimam toto orbe Christi ecclesiam datis *ubique* crudelissimae persecutionis exemplis evelleret &c.

²⁰⁾ Exilii huius mentionem iniiciunt Tertullian. de praescript. c. 36. T. II. p. 14. Origenes comm. in Matth. XX, 23. opp. T. III. p. 719. 720. ed. de la Rue (hic tamen nomine imperatoris, a quo in exilium missus est, non adscripto) Euseb. in Chron. ad a. XIV. Domit. p. 208. H. E. III, 18. Hieronymum et seriores scriptores allegare nihil attinet. Laudanda cacterum Origenis et Eusebii diligentia, qui ipso loquendi modo, ille formula: *η παραδοσις διδασκει*, hic addita veluti nota: *Κατεχειλογος*, se non nisi traditionem sequutos esse indicarunt. — Traditionis huius veritatem memini a doctis quibusdam hominibus in dubitationem vocatam esse, quod Epiphanius Johannis exilium ad tempora Claudii imp., Arethas Caes. ad Neronis, Theophylactus denique ad Traiani tempora reiiciunt. Sed quomodo *talium* scriptorum ariolationes vetustiori traditioni satis constanti fraudi esse possint, me non intelligere fateor.

Constat porro certa historiarum fide ²¹⁾ Flaviam Domitillam, Flavii Clementis Consulis vel uxorem vel neptim, Domitiani consanguineam, et ipsam Christianam, in insulam Pandatariam seu Pontiam inclusam esse. Quodsi in apostolum, primum Christianismi doctorem, cuius summa apud Christianos fuit auctoritas, non magis saevit Domitianus, (quod enim Tertullianus habet de eodem antea in ferveus oleum demerso, inepta fabula est nulla fide tradita); nec in foeminam nobilissimam caede grassatus est, satis probabiliter inde colligitur, non tantam vexationis huius fuisse atrocitatem et immanitatem, quantam eam informare solent scriptores Christiani. Constat enim inter omnes, in persecutionibus maxime saevitum esse in eos, qui vel doctorum et antistitum munere fungerentur, vel qui loco quodam et numero essent inter Christianos, fortunis, opibus et dignitatibus conspicui, reliqua turba fere neglecta. Itaque ex illa, quam Johannes apostolus et Domitilla experti sunt, tractatione non sine ratione efficitur, scriptores Christianos, quod saepissime iis contigit, cupiditate et partium studio ultra veri terminos tractos esse, cum de diris cruciatibus, suppliciis et tormentis sermonem instituunt, quibus magna Christianorum pars a Domitiano afflicta sit. Quodsi Eusebium audias ^{22a)} vel potius Hegeppum, e quo sua hausit,

Do-

²¹⁾ Dio Cass. LXVII. 14. Euseb. I. c. Secundum Dionem Flavia Domitilla uxor fuit Flavii Clementis, secundum Eusebium eius ex sorore neptis. Non probanda mihi videtur eorum opinio, qui propter hanc discrepantiam duas Flavias Domitillas fuisse volunt, ambas genere et fide Christiana conspicuas. Multo verisimilius est, alterutrum scriptorem, Eusebium puto, errasse. Levior etiam est alius dissensus, quod Dio insulam Pandatariam, Eusebius Pontiam ei vicinam nominat.

^{22a)} H. E. III. 20.

Domitianus, cum adversus Judaeos stirpis Davidicae, affectati imperii ipsi suspectos, grassaretur, nonnullos quoque Judae, cognati Christi, nepotes apud ipsum delatos Romam arcessivit, et accuratum examen de genere, de possessionibus, de regno Christi, quod expectarent, cum iis instituit. Jam satis incerta est omnis haec narratio, unius Hegesippi, scriptoris levis et fabularum amantis testimonio innixa^{22b)}. Nec tamen illa ipsa aliquid continetur de caedibus, quibus affecti fuerint, qui generis cognatione Christum attingebant. Quin potius propter obscuritatem et egestatem liberi et illaesi dimissi esse traduntur. Unus propter *Atheismum* et *Judaismum*, cuius cum uxore incusatus erat, Clemens Flavius consuli capitali supplicio affectus esse expressis verbis memoratur a Dione Cassio²³⁾. Christianis sacris Clementem addictum fuisse nullus dubito. Atheorum nomine enim potissimum illo tempore traductos esse Christianos testatissimum est²⁴⁾. Nec minus

^{22b)} Dubita complura contra veritatem eius movit *Scaliger* in animadv. Euseb. p. 205: quae diluere conatus est *Valesius* ad Euseb. H. E. III, 20. p. 109. 110. ed. Read.

²³⁾ I. c. T. II. p. 1112. Εν τῷ αὐτῷ εἴρει (U. c. 848. C. 95.) αλλοὺς τε πολλοὺς καὶ τὸν Φλαβίον Κλημεντα ὑπατεύοντα, καίπερ ἀνεψίον ὄντα, καὶ γυναῖκα καὶ αὐτὴν συγγενῆ ἑαυτοῦ Φλαβίαν Δομιτιλλίαν ἔχοντα κατεσφάζει ὁ Δομιτιανὸς· ἐπηνεχθῆ δὲ ἀμφοῖν ἐγκλήμα ἀθεοτήτος, ὑφ' ἧς καὶ ἄλλοι εἰς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἡθῆ ἐξοκελλόντες πολλοὶ καταδεδικασθῆσαν.

²⁴⁾ Athei nimirum dicti sunt, quod deos receptos repudiarent. cf. de hac vocis potestate Cl. *Seurzi* observ. philol. de nomine ἀθεος, in commentar. societ. phil. Lips. Vol. II. P. 1. p. 68. sq. Multa tamen praeterierunt virum doctissimum, quibus in rem suam uti potuisset. Sic praeter hunc Dionis locum alius in memorabili illa Maecenatis orat. ap. Dion. LII, 36. T. I. p. 689. ubi postquam dixerat, peregrinarum religionum auctores ab Augusto odio

minus constat, primis temporibus pro secta Judaica habitos Christianos, propterea quod ex Judaeis orti essent, plura quoque in doctrina et ritibus cum iis communia haberent, saepius apud scriptores Romanos Judaeorum nomine venire ²⁵⁾. Certum quidem est Judaeos ipsos etiam, per fiscales praesertim calumnias a Domitiano vexatos esse ²⁶⁾. Quo minus tamen loco memorato Dionis de Judaeis vere sic dictis cogitari possit, vel illud obstat, quod ista aetate paucissimi Romanorum, nobilium certe, ad Judaica sacra transirent. Praeterea vero Flaviam Domitillam, Clementis uxorem seu neptem Christianam fuisse, ex Eusebio certum est. Itaque Clementem et ipsum Christianum fuisse dubitari vix potest. At vero si Suetonium compares, obscurum non esse potest, hominis Christianismum praetextum tantum praebuisse, alias vero et politicas quidem rationes subfuisse, cur eum e medio tolleret Domitianus. Sic enim Suetonius ²⁷⁾: *Flavium Clementem, patruelem suum, contemptissimae inertiae — repente ex tenuissima suspitione tantum non in ipso eius consulatu interemit.* Quorum verborum non alius sensus esse potest, nisi hic: Clementem, licet propter ignaviam hominis nihil ab eo timendum esset, nihilominus de levissima suspitione, quasi res magnas appeteret, a crudelissimo tyranno occisum esse. ²⁸⁾

Om-

odio et suppliciis persequendos esse, addit: *Μητι ουν αθεω τιμ, μητε γοητι συγχωρησης εσται.* Manifestum est, αθεω h. l. non esse omnis religionis contemptorem, sed cui patria numina non probantur. Quo quidem loco et illud convellitur, quod existimat Sturzius, post Christi demum tempora vocem αθεος hoc sensu esse frequentatam, nisi dicere velis, Dionem argumentum tantum orat: Maecenatis ab aliis utcumque accepisse, modum dicendi vero ipsum ex suo ingenio addidisse.

²⁵⁾ V. not. Reimari §. 83. et quos laudat.

²⁶⁾ Sueton. Domit. c. 12. p. 537. ed. Ernesti.

²⁷⁾ Domit. c. 15.

²⁸⁾ Sunt qui *inertiae* vocabulo ad Christianismum Clementis respici putant

omnis ¹⁸ Omnino toto coelo aberrant, qui Domitianum avitae religionis amore ad Christianos vexandos impulsus esse sibi persuadent. Quin potius res ita cogitanda est. Erat Domitiani ingenium in summa arrogancia ac vanitate mire suspiciosum ac meticulosum. Itaque cum Christianorum nonnulli tanquam novarum rerum cupidi apud eum delati essent, eos partim capite partim exilio et facultatum publicatione plectebat, ²⁹⁾ quemadmodum simili de causa eodem fere tempore philosophos omnes Roma Italiaque submovisse commemoratur, uno edicto omnem philosophiam se excisurum esse ratus ³⁰⁾. Caeterum vexatio Christianorum circa Romam ferme stetit. Quibus quidem hactenus disputatis si hoc addas, hanc vexationem vix unum annum implevisse, anno enim C. LXVI. iugulatum Domitianum esse constat, eam nec diuturnam nec valde cruentam fuisse fateare necesse est. ³¹⁾ Tertullianus quidem Domitianum ipsum ante mortem violentam animo mutato Christianos relegatos revocasse memoriae prodidit. ³²⁾ Potior fides tamen habenda est Dioni et Eusebio, qui hanc rerum mutationem ad Nervae imperatoris tempora reiiciunt. ³³⁾

Di-

putant. Ita praeter *Burmannum*, *Körtholt* Pagan. obtrektor. III. 12. *Havercamp* ad Tertull. Apol. p. 356. *Reimarus* l. I. *Venema* H. E. III. 339. Sed vid. quae contra hanc sententiam monuit *Ernesti*.

²⁹⁾ *Dio* l. I. ³⁰⁾ *Sueton Dom.* 10. *Dio* LXVII. 13. 30. cf. ill. *Heynii* opusc. IV. p. 432. sq.

³¹⁾ Vt ne quid dissimulasse videar, non omittendum est, Eusebium in Chron. ad a. Domit. 15. auctore *Bruttio* referre, multos in hac persecutione occubuisse. (πολλοὶ χριστιανῶν ἐμαρτύρησαν κατὰ Δομετιανόν, ὡς ο Βρουττιος ἰστορεῖ). Sed ut taceam, de *Bruttio* non constare, quam diligens fuerit in his rebus consignandis, tenendum est, vocabulum *multi* cum similibus communi vitae usu tam vage et indefinite adhiberi, ut nihil certi illi superstrui possit. Auctor *Martyrii Ignatiani* (in Coteler. PP. Apost. II. p. 157.) et ipse sub Domitiano multarum persecutionum tempestates commemorat. Sed hoc Martyrium valde suspectum esse, infra docebitur.

³²⁾ Apolog. c. 5. ³³⁾ *Dio* LXVIII. 1. Euseb. in Chron. et H. E. III, 19

Dicendum nunc esset de reliquis persecutionibus, quibus ante nova sacra in rempublicam a Constantino admissa Christiani vexati et attriti esse narrantur. Sed abrumpendum filium, deveniendumque ad id, cuius causa potissimum haec scriptio a nobis suscepta est. Instat dies, qui terrarum orbi faustissimus illuxit, dies natalis *Iesu Christi* Servatoris O. M. Qui quidem quantopere cum doctrina saluberrima et vere divina, tum vita castissima et sanctissima, eaque pro salute generis humani generoso animo profusa, de nobis omnibus, CIVES et COMMILITONES! promeruerit, neminem vestrum latere posse putamus. Itaque eius memoriam sancte colite, praecepta eius animis vestris alte infigite, et profligatis, quibus haec nostra aetas premitur, luxuriae et ignaviae vitiiis, diris omnibus devovendis, ad severam virtutem, quam in omni vita I. C., tanquam imaginem in tabula, expressam videtis, ad frugalitatem et temperantiam, ad diligentiam et industriam, et ad humanitatem, unicam vitae magistram ac reatricem, animi sensus moresque componite. Ita demum natalem Christi redeuntem recte et pie vos celebrasse existimatote.

P. P. in Acad. Rostoch. d. xxiv. Decembr. MDCCCII.

Dicendum nunc esset de reliquis persecutionibus, quibus ante nova sacra in rempublicam a Constantino admissa Christiani vexati et attriti esse narrantur. Sed abrumpendum filium, deveniendumque ad id, cuius causa potissimum haec scriptio a nobis suscepta est. Instat dies, qui terrarum orbi faustissimus illuxit, dies natalis *Iesu Christi* Servatoris O. M. Qui quidem quantopere cum doctrina saluberrima et vere divina, tum vita castissima et sanctissima, eaque pro salute generis humani generoso animo profusa, de nobis omnibus, CIVES et COMMILITONES! promeruerit, neminem vestrum latere posse putamus. Itaque eius memoriam sancte colite, praecepta eius animis vestris alte infigite, et profligatis, quibus haec nostra aetas premitur, luxuriae et ignaviae vitiiis, diris omnibus devovendis, ad severam virtutem, quam in omni vita I. C., tanquam imaginem in tabula, expressam videtis, ad frugalitatem et temperantiam, ad diligentiam et industriam, et ad humanitatem, unicam vitae magistram ac reatricem, animi sensus moresque componite. Ita demum natalem Christi redeuntem recte et pie vos celebrasse existimatote.

P. P. in Acad. Rostoch. d. xxiv. Decembr. MDCCCII.

